

TWEE ZIELEN, ÉÉN TAAL: LEVE DE LATRELATIE!

PROF. DR. NICOLINE VAN DER SIJS

Heeft een politiek samengaan van Nederland en Vlaanderen invloed op de taalkundige band tussen de twee gebieden? Zijn Nederlanders en Vlamingen gescheiden of juist verbonden door dezelfde taal, en verandert die situatie als Nederland en Vlaanderen een politieke verbintenis aangaan? Laten we voor de beantwoording van deze vragen eens kijken naar het verleden: hoe is de taalband tussen Nederland en Vlaanderen in de loop van de tijd geëvolueerd, en heeft de staatkundige situatie daarop invloed gehad?

Besef van verbondenheid

Het besef dat de taal van de Lage Landen afwijkt van die in omliggende gebieden, drong geleidelijk tot de sprekers door. Dat blijkt uit de benamingen waarmee ze die taal aanduidden. Sinds de 8ste eeuw benoemde men de taal die in de Lage Landen én in het huidige Duitsland werd gebezigd als ‘de volkstaal, de taal van het volk’: in sommige gewesten (Brabant, Limburg, Vlaanderen) heette die taal *Diets*, in andere gewesten (Utrecht, Holland) sprak men van *Duuts*, en in het gebied dat we nu Duitsland noemen, zei men *Diut(i)sch* of *Tiut(i)sch*. Al die termen zijn afgeleid van een woord voor ‘volk’ dat we onder andere herkennen in Middelnederlands *diet*.

De termen dienden als piketpaaltjes: de (Germaanse) volkstaal werd onderscheiden van het geleerde Latijn en van het Romaans van de buurvolken. De piketpaaltjes stonden niet tussen Nederland en Duitsland. In het oosten liepen de verschillende variëteiten geleidelijk aan in elkaar over en voor de taalgebruikers vielen ze allemaal onder de benaming ‘volkstaal’. Uit de verschillende benamingen (*Diets, Duuts, Diutsch*) blijkt dat de taalgebruikers er zich wel bewust van waren dat die volkstaal interne variatie kende.

Vanaf circa 1100 schreven onze voorouders teksten in hun volkstaal. De variëteiten binnen de volkstaal kregen nu ook aparte benamingen, gebaseerd op de namen van de verschillende gewesten en regio's, zoals *Vlaams, Brabants, Limburgs, Zeeuws, Hollands*. Schrijvers schreven in principe in de variëteit die ze als kind hadden geleerd. Maar ook toen al wilden schrijvers gelezen worden. Daarom vermeden ze al te regionaal gekleurd taalgebruik en taalgebruik dat beschouwd werd als minder beschaafd, zoals het weglaten van de *h* aan het begin van een woord in de zuidelijke gewesten.

Net als moderne rappers en hiphoppers vonden middeleeuwse schrijvers dat een literair werk beter en origineler werd als het werd vermengd met elementen uit andere taalvariëteiten. Zo had een dichter volgens de dertiende-eeuwse schrijver Jacob van Maerlant ‘misselike tonghe’, ofwel diverse dialecten, nodig om goed te kunnen rijmen:

*Men moet om de rime souken
Misselike tonghe in bouken:
Duutsch, Brabantsch, Vlaemsch, Zeeusch,
Walsch, Latijn, Griex ende Hebreusch.*

Taalgebruikers uit de verschillende gewesten namen in de middeleeuwen dan ook taaleigenaardigheden van elkaar over: zuidelijke (Vlaamse, Brabantse) elementen werden via Vlaamse en Brabantse auteurs als Jacob van Maerlant en Jan van Ruusbroec overgenomen

door het Hollands, terwijl Hollandse taalkenmerken in het Zuiden bekend raakten dankzij Hollandse schrijvers als Melis Stoke.

Zo verbreidden teksten en taalvormen zich in de middeleeuwen over de verschillende gewesten van de Lage Landen, ondanks het feit dat die gewesten op dat moment geen politieke eenheid vormden: er bestonden slechts losse en wisselende contacten tussen de gewesten, maar dat vormde voor de talige uitwisseling geen enkel probleem.

Eenheid in verscheidenheid

Hoewel er in de middeleeuwen een besef bestond dat de taalvariateiten in de Lage Landen gemeenschappelijke kenmerken bezaten waardoor ze verschilden van de Romaanse talen, was er niet één overkoepelende benaming voor de taal. Zo'n parapluterm deed in de 15de eeuw zijn intrede. Sterker nog, er deden er direct twee hun intrede. Vanaf 1457 sprak men van *Nederduits*, en vanaf 1482 van de *Nederlandsche tale* of *Nederlands*. Beide termen werden gebruikt om de taal van de Lage Landen te positioneren tegenover die van Duitsland: *Nederduits* stond tegenover *Hoogduits*, en de *Nederlandse taal* tegenover de *Overlandse taal*. De taalgrens was in het oosten wel fluïde: meestal werd onder *Nederduits* en *Nederlands* ook (een deel van) het Saksisch sprekende gebied in Duitsland gerekend, maar nadrukkelijk niet het gebied waar Hoogduits werd gesproken, in de hooggelegen streken onder de lijn Keulen-Berlijn.

Dat deze paraplutermen juist in de 15de eeuw ingang vonden, kwam door de politieke situatie van die periode. In de 15de eeuw werd de band tussen de gewesten versterkt: vanaf 1428 heerste het huis van Bourgondië over de meeste Nederlandse gewesten en vanaf 1477 vielen ze onder het Habsburgse huis. De gewesten werden hierdoor gezien als een politieke eenheid. Dat blijkt uit het feit dat in het begin van de 15de eeuw de benaming *de Nederlanden* of ook

wel *Nederland* opkwam voor wat we nu min of meer verstaan onder de Lage Landen, dus inclusief Vlaanderen.

De termen *Nederduits* en *Nederlands* verdreven de oudere termen *Diets* en *Duuts*, die ieder slechts de taal van een deel van de gewesten aanduiden. De taalvariëteiten die onder de paraplu termen *Nederduits* en *Nederlands* vielen, kenden nog steeds veel regionale verschillen. In de 16de eeuw ontstond echter onder de schrijvende elite de behoefte om de taalvariatie in te dammen en te komen tot een bovenregionale schrijftaal, een standaardtaal die in het hele Nederlandse taalgebied werd begrepen. Door de uitvinding van de boekdrukkunst was het inmiddels immers mogelijk om werken in grotere oplagen te drukken en over het hele taalgebied te verspreiden. Voor dat grotere bereik moest het Nederlands wel geschikt worden gemaakt. Uitgevers en schrijvers bogen zich over de vraag hoe de standaardtaal eruit moest zien. De oudste normatieve werken verschenen vanaf 1550 in de zuidelijke gewesten: de Gentse drukker Joos Lambrecht publiceerde de eerste spellinggids en bij de Antwerpse uitgever Plantijn verschenen diverse toonaangevende woordenboeken, onder andere van de beroemde lexicograaf Cornelis Kiliaan.

De oprichting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in 1588 leidde tot een politieke waterscheiding tussen de noordelijke en de zuidelijke gewesten. De standaardtaal werd vanaf dat moment gevormd door de bovenlaag in de Republiek op basis van het beschaafde Hollands. Toonaangevende grammatica's, spellinggidsen en woordenboeken verschenen voortaan in de Republiek.

Lang is gedacht dat door de politieke scheiding ook het taalcontact tussen de noordelijke en de zuidelijke gewesten werd verbroken, maar recent onderzoek nuanceert dat. Het besef van de taalband en culturele band bleef bij beide partijen bestaan. Men las elkaars kranten en noordelijke auteurs als Cats waren ook in het Zuiden geliefd. Hoewel de standaardtaal in de Republiek vorm kreeg, bestond in de 17de en 18de eeuw in het Zuiden een levendige discussie

over de taalkundige normen, en men zocht op veel punten expliciet aansluiting bij de noordelijke traditie, zo hebben onderzoekers als Gijsbert Rutten, Wim Vandenbussche, Rik Vosters en Roland Willemyns aangetoond.

Een gedwongen en vrijwillig samengaan

Nadat Napoleon zijn Waterloo had gevonden, werden in 1815 de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden na een eeuwenlange politieke scheiding samengevoegd tot het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder koning Willem I. Deze riep het Nederlands uit tot de administratieve taal van het rijk, onder het motto: één land, één taal. Die taal heette voortaan naar de naam van het koninkrijk definitief *Nederlands* – tot die tijd was *Nederduits* de meest gebruikte benaming, maar die werd voortaan gereserveerd voor de Saksische dialecten in Noord-Duitsland.

De huwelijkse voorwaarden vielen in de Zuidelijke Nederlanden niet in goede aarde: de Franstalige aristocratie en ambtenaren wilden geen Nederlands spreken, en ze werden daarbij gesteund door de katholieke geestelijken, die het Hollands als ‘de taal des duivels’, namelijk de taal van het protestantisme, beschouwden. Toch heeft deze periode voor de positie van het Nederlands in het Zuiden ook duidelijk positieve gevolgen gehad: heel wat gemeentes gingen over op het Nederlands. Uit onderzoek van Rik Vosters blijkt dat tijdens de korte periode van intensief taalcontact tussen Noord en Zuid onder Willem I de positie van diverse elementen uit de latere eenheidstaal verder werd verstevigd en zelfs verankerd in het Zuiden, waarmee definitief de basis werd gelegd voor de moderne standaardtaal in de Zuidelijke Nederlanden.

Na de Belgische afscheiding in 1830 kreeg het Frans in alle officiële Belgische domeinen de overhand op het Nederlands. De Vlaamse beweging zette zich als reactie hierop in voor de emancipatie van de Vlaamse taal en cultuur onder het motto ‘de tael is gansch het

volk'. Aanvankelijk vond er binnen de Vlaamse beweging een rictingenstrijd plaats tussen de *particularisten*, die een eigen Vlaamse norm nastreefden, en de *integrationisten*, die zich op de Noord-Nederlandse taalnorn wilden ricten. Die laatsten wonnen het pleit: vanaf halverwege de 19de eeuw koos de meerderheid van de Vlamingen voor de groot-Nederlandse gedachte.

Nederlandse en Vlaamse taalgeleerden zochten vanaf 1849 toenadering tot elkaar tijdens de tweejaarlijkse Taal- en Letterkundige Congressen voor Zuid en Noord. Hier kwamen ze tot gemeenschappelijke taalregels, taalnornen en taalbeschrijvingen, die golden voor het hele Nederlandse taalgebied. Zo zetten ze het eerste wetenschappelijk woordenboek van het Nederlands op (het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*) en ontwierpen ze een gemeenschappelijke spelling, die een einde maakte aan de spellingverschillen tussen Nederland en Vlaanderen. Ook debatteerden ze over hoe de gesproken vorm van de standaardtaal, de verzorgde omgangstaal, eruit diende te zien. Die gesproken standaardtaal gaven ze eind 19de eeuw voor het eerst een naam, namelijk *Algemeen Beschaafd Nederlands* (ABN).

De politieke scheiding tussen Nederland en Vlaanderen leidde dus niet tot een talig uiteengaan maar juist, na een kort moment van bezinning, tot een talig samengaan. Althans wat betreft de standaardtaal – de gesproken dialecten zijn ondertussen altijd hun eigen weg gegaan. In de 20ste eeuw werd de standaardtaal zowel in Nederland als in Vlaanderen door steeds meer taalgebruikers geaccepteerd en gebruikt. Aan het eind van die eeuw was de standaardtaal in Nederland en Vlaanderen grotendeels identiek. De verschillen in spelling, woordenschat en grammatica waren gering, en alleen de uitspraak kende en kent duidelijke verschillen, zodat Nederlanders en Vlamingen elkaars herkomst direct herkennen als ze hun mond opendoen.

Pluricentrisme

In de 21ste eeuw is in Vlaanderen het negentiende-eeuwse debat tussen particularisten en integrationisten heropend, en dit keer valt de keuze ten gunste van de particularisten uit. Althans bij de meerderheid van de Vlamingen. Zij beschouwen het Noord-Nederlands of de Randstad niet langer als norm voor de standaardtaal, maar ze richten zich op hun eigen normgevende regio – de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Hierdoor is in deze eeuw het Nederlands een pluricentrische taal geworden met twee taalcentra, waarmee de emancipatie en volwassenwording van het Nederlands in Vlaanderen een feit is. De Belgisch-Nederlandse en de Nederlands-Nederlandse standaardtaal gelden als volledig gelijkwaardig aan elkaar, en in normatieve werken als woordenboeken wordt op neutrale wijze geconstateerd dat sommige standaardtaalverschijnselen zijn beperkt tot Nederland (*een student woont er op een kamer*) en andere tot Vlaanderen (*de student zit er op kot*).

Dat Nederlands een pluricentrische taal is geworden, betekent niet dat de taalbanden tussen Vlaanderen en Nederland zijn doorgesneden, noch door de politieke en ambtelijke organisaties, noch door de taalgebruikers. De in 1980 opgerichte Taalunie blijft optreden als bemiddelaar. Taalgebruikers hebben meer dan ooit contact met elkaar, via oude media als televisie en literatuur en via de nieuwe sociale media. Literaire prijzen worden uitgedeeld aan schrijvers uit beide gebieden, er worden gezamenlijke dicteewedstrijden georganiseerd, Vlamingen worden hoofdredacteur van Nederlandse kranten. Uit gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Belgische statistiekbureau Statbel voor de periode 1995-2018 blijkt dat Nederland onder Vlaamse emigranten het populairste immigratieland is en dat België op één staat bij Nederlandse emigranten.

Net als in alle eerdere eeuwen worden taalelementen tussen Nederland en Vlaanderen uitgewisseld. Zo nemen Vlaamse kindjes via in Nederland nagesynchroniseerde tv- en YouTube-series als *Bubble*

Guppies en *Paw Patrol* hollandismen over als *doei* in plaats van *dag*, *etui* in plaats van *pennenzak* en *jus d'orange* in plaats van *fruitsap*. En Nederlandse kindertjes laten zich inspireren door het taalgebruik van Kabouter Plop, K3 en Mega Mindy.

De ideale latrelatie

Nederlanders en Vlamingen hebben zich altijd met elkaar verbonden gevoeld door dezelfde taal, en in alle vervlogen eeuwen passerden taalelementen en literaire werken moeiteloos de grens tussen de twee gebieden. De taalband stond en staat daarbij los van een politiek samengaan. Ook tijdens de eeuwenlange politieke scheiding gold de taal als bindmiddel, terwijl het gedwongen huwelijk tussen 1815 en 1830 er juist voor zorgde dat de taalband als knellend werd ervaren.

Politici die een confederale band tussen Nederland en Vlaanderen bepleiten, willen ook de pluricentrische taal terugduwen in een uniform, monocentrisch keurslijf. Zo maken ze dezelfde fout als Willem I. De taalgebruikers zullen zich daartegen verzetten, zoals ze dat ook in de 19de eeuw deden. Voor de Nederlandse taal lijkt de latrelatie die Nederland en Vlaanderen al zo lang met elkaar onderhouden, het beste van twee werelden. De partners ontwikkelen in vrijheid en gelijkheid ieder hun eigen taalbijzonderheden en culturele eigenaardigheden, en de warme band en interesse die ze voor elkaar voelen, leidt ertoe dat ze die eigenaardigheden graag met elkaar uitwisselen. Zo worden de taal en cultuur van zowel Nederland als Vlaanderen dankzij hun los-vaste latrelatie verrijkt en verdiept.

Prof. dr. Nicoline van der Sijs – Taalkundige en etymologe